

sa elő az emberiség ügyét. Az emberi haladás és a nemzeti fejlődés elve harmóniába került: ez okozhatta a tanulmányokban alakot öltő bizakodást. Ilyés meg van győződve arról, hogy a magyarságnak még van tenni-

valója a népek együttesében; erre utal a gyűjtemény címe is: Vörösmarty Mihály híres verssorának egyik fele, a reményt sugárzó és cselekvésre mozgósító klasszikus ige: „itt élned kell”.

POMOGÁTS BÉLA

» ... MINDEN TUDÁSBAN KERESTEM EGYRE ÚJ TUDÁST«

FÜST MILÁN: *Napló*.

Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1976.

Füst Milán *Naplója* párját ritkító dokumentum. Emberi és művészi létezésének egyik megnyilvánulása, nyoma. „Ha leírom a dolgokat, megkönnyebülök tőlük, elintézem őket, nem kínoznak tovább.” A leírással, rögzítéssel járó megkönnyebbülés azonban csak ideig-óráig tart. A *dolgok* tovább élnek benne: fermentálódnak, majd finomabb párlatokká nemesednek. Tehát nem intéződnek el véglegesen.

„Egy alak: aki oktan és vad szorgalommal tesz jegyzeteket — s ha megkérdik, miért teszi: — nagyobb terveire utal, amelyekből is nem lehet semmi, mert a jegyzés mammut-indulata egészen felemészti minden erejét és életenergiáját. Amde ő a megindult lavinával szemben tehetetlen és tovább munkálkodik most már némi öntudattal és sötéten. A kényszer tette: hogy ami eszköz volt, céljá lett.” De a nagyobb tervek realizálása sem válik mind lehetetlenné, ott kelljük, úton-útfélen kezünkbe akad az érzékeny „óraművek” egy-egy darabja, vagy inkább első modellje. Ráakadunk és fölkiáltunk: íme a szentésges test egy része: erekleje. Nem. Inkább atom. Hogy sugárik! Belőle lett. Ő indította el a láncreakciót, s született a mű. Címét is mondhatom, oly biztos.

Az eszkből céllá lett napló, az erőt, energiát nyelő mégsem köti teljesen gúzsba az alkotó energiát, hiszen sorra születnek a remekek: a *Boldogtalanok*, *Catullus*, *Nevetők*, *Aranytál*... Összefogva az idézetek nyomán sarjadt tagadásaimat, az igazság vértjében áll elő a Füst Milán-i gondolat: nincs művészi alkotás túlzás nélkül.

Negyven év munkája (1905—1945). S Budapest ostroma alatt majdnem egészében odaveszett. Ami maradt, annak sem maradéktalan kiadása a kilencszáz oldalas két kötet. Inkább észszerű válogatás. Pók Lajos gondos munkájának eredménye. A versek mind bennmaradtak — mondja a bevezető. És sorakoznak a „holdfény-változatok”: ceruza- és krétarajzok: a vonalak hajtatait, lehetőségeit izlelgető vázlatok, amelyek a nagy verseknek csiráit már magukban hordozzák.

A *vak út*, az *égmező* és *öröktől fogva* már az „igazi” Füst Milán alkotó lehetétől remeg aranyfüstként. A gondolatok közül ismerős fényt derít memóriánkra az *egyre menj*. Megállás, megtorpanás nincs: az élet útját végig kell járni. És a figyelés. A változások örökös figyelése. S váratlanul megszólal a visszhang. Az *Öregség* zárósorai zengnek vissza:

*De a szívében is csupa csend volt
már akkor, el ne feledjük s egy másik,
még nagyobb figyelem...*

S a feje körül tompa derengés.

Kétségtelen, a *Napló* laboratórium is volt. Költemények kiérlelője. Gondolatok továbbfejlesztője. Van, ahol a nyugtalan intellektus megpihen: elfogadja egy-egy kínzó kérdésre a maga alkotta megoldást, magyarázatot. De állandóan izgató szellemek is látogatják. Shakespeare műveinek enigmája szüntelenül foglalkoztatja. Újabb és újabb „megfejtéseket” talál a nagy angol drámaíró alakjaira, drámái cselekményének kibontására:

2.) „A mai írók legfőbb ballasztja, hogy szükségét érzik, hogy mindazt valószínűsítsék, amit mondanak. Ezt a követelményt a naturalizmus oltotta a művészek vérébe. Shakespeare nem valószínűsít. Richárd királya úgy kezdődik, hogy a királyné férjét temeti éppen s átkot mond férje gyilkosára, Richárdra. Néhány perc múlva már ott a ravatal előtt megjelenik Richárd s feleségül kéri. S a királyné hozzá megy. Hebehurgya gyorsasággal történik az első jelenetekben mindez s az események gyors egymásutánját csak a tirádák késleltetik. Hamisak ezek a jelenetek s mégis: az a nagy bátorság, amellyel ily nehéz feladat gyors megoldását megkísérli: önkéntelenül elénk idézi a mai drámaírók nagy óvatosságát.”

1.) „... valami vulkánikus indulat az benne, amely kivetíti alakjait. Már mikor megjelennek, az az érzésünk, mintha a világúrból robbannának elénk... Pillanatokra... S a kozmikus foszlányai tapadnak meg rajtuk rohanásukban. Mindegyik mint valami parázsló csillag, ott izzik előttünk s aztán elrobban előlünk.”

Tolsztojról pedig, akit regényírás terén eszményképének tartott, a következőket írja:

„Tolsztoj: — a népies elbeszélések egyikében egy suszterműhelyben vagyunk: — lenn a pincében... A suszter dolgozik és nem lát soha többet a kívül zajló világból, mint az arra menő lábakat az ablak keretei között... Később — megrendelő jön, — levelet a cipőjét s a lába nagy ujját mozgatja a harisnyában... Jól mondja Nagy Zoltán: — ezek a realitások a hitelesség pecsétje: — valóban megtörtént a dolog s valóban így történt...”

Aztán Füst azt is hozzáteszi, hogy ő ilyen megfigyelésekre nem képes. Pedig a *Cicisbeo* című novellájában például a hitelességnek nem egy felledhetetlen pecsétjére bukkanunk. Az öreg hegedűkészítő mester, mikor az éj leple alatt fölfelé tart a falépcsőn, hogy az ne recsegjen, nem lép a fok közepére, hanem arra a részére, amely az oldalsó tartógerendába ékelődik, mert ott a legstabilabb. Micsoda tudás, az anyagnak milyen ismerete!

Tolsztojon és Shakespeare-en kívül a lelkesedésig fokozott szeretettel csak egy másik angol költőről szól:

„Végre egy nekemvaló költő: Robert Burns! Ezt a gyönyörűséget! Még ilyen boldogságot nem is éreztem, — egész éjszaka nevettem. S a: »John Anderson my jo, my John« — kezdetűt kétszázszor olvastam el, rögtön. Ezt a csodás játékot és gyengédséget és édességet!”

Érdekes mind az írói eszménykép, mind elemzésének örökös tárgya, s az imádnivaló költő mind külföldi: egy orosz, két angol. Kortársai közül Füst Milán a legtöbbet Osvát Ernővel foglalkozott, akit emberi gyöngeségei ellenére nagyra becsült és szeretett:

„O. E. volt szellemem köszörűköve, — nékem semmi más nem volt. Mint-hogy nagyon kemény kő volt: őt választottam — s minthogy hozzászoktam e keménységhez, — a puhábbak hozzá” képezt mit sem számítottak többé.”

Milyen kegyetlenül hangzik, ahogy kimondja: „nékem semmi más nem volt.” Pedig hány helyen lehet nyomát lelteni annak, hogy Osvát Ernő Füst Milánnak sokkal többet jelentett egy csiszoló alkalmatosságánál.

Hiányzik az index, a két kötetben szereplő nevek jegyzéke. Az előfordulások gyakoriságából azonnal evidenssé válna, hol voltak a nagy költő érdeklődésének epicentrumai.

Karinthy Frigyes és Kosztolányi, úgy látszik, azonos erősségű vonzást gyakorolt Füst Milán egyéniségére. Móricz Zsigmond emberi mivoltával és művészetével is többször foglalkozott. Az 1919 és 1922 között történt bejegyzések között ez a pár sor áll Adyról:

„Plakátsztilus. — Odadobott, nagy szemtelen színfoltok. Rikoltók, színfalhasogatók. — S mégis mily nagy-szerű! Mily tehetséges: egy-egy szava velőig hat s kinyitja a világ panorámáját!”

De vannak ennél jóval rövidebb, egymondatos jellemzései: „Babits: beteg, izzó kagyló.”

Amit író társairól rögzít, nyoma sincs benne a rosszindulatnak, irigységnek, szakmai gőgnek. Szinte magának rajzolja meg a megfoghatatlant, az enyészőt. Berzsenyi, Arany és Petőfi, Tóth Árpád, Nagy Zoltán... hogy a német és francia, orosz és skandináv írók nevét ne is említsem.

Füst Milán *Naplóját* tehát lehet így is olvasni: koncentrálni a véleményekre, egy nagy gondolkodó értékbírálataira. Mert olyan gazdag ez az anyag, hogy mint képtárlátogatáskor, csak egy-egy kor festményeit képes agyunk befogadni, vagy ha témakörökbe sűrítjük a látnivalót, úgy itt is hiába csupa szem és fül az olvasó, minden szóval, ahogy halad előre, szinte a legfontosabbat érzi kicsúszni a keze közül.

Hány tanulmányhoz is meríthetne innen anyagot a Füst Milánnal foglalkozó irodalomkutató?

Akadna elég adat a nagy költő és a zené viszonyát kifejteni, különös tekintettel Bachról, Debussyról és Wagnerrel alkotott véleményére.

Gyűjtőmunka tárgya lehetne egybefogni a *Napló*nak azokat a részeit, melyekben vallomást tesz alkotási módszeréről.

Igen értékes eredményeket hozna a könyvben végzett képzőművészeti tartalmú kutatómunka. Kik érdekelték a mestert a festészet nagyjai közül?

Külön kellene foglalkozni gyermekkorával, édesanyjához való viszonyával.

És mindenekfölött gondolataival, állásfoglalásaival az élettel szemben;

vitáival, melyeket a *Napló* lapjain a legnagyobb elmékkel folytatott.

Összefogni a verseket, töredékeket és levegős skicceket, meghúzni a párhuzamot közöttük és a kötetekben szereplő, végleges formájú Füst-versek között.

És a kortársak viszonya, az egy életre szóló sérülések:

„Mondjátok meg azoknak, akik né tán valaha műveimet méltányolni fogják, hogy soha még társadalom intézményesebben és gyalázatosabban írók nem akadályozott még munkájában. Mintha meg akarnának fojtani.”

A politika gonoszritteire való reagálás, amelyet mégis sehol sem írt meg szebben, mint *Advent* című kisregényében.

És az utazások, ismerősöktől halott bizzarr történetek bejegyzései.

A látásmód? A pesszimista? A Karinthy Frigyes definiálta „objektív szomorúság”-ból eredő? Az, amelyet a vártán álló katona érez, akinek meg kell halnia. Pók Lajos ma sem látja másképp:

„Az embert testi-lelki kiszolgáltatottsága határozza meg: az öregedés, a halál, a társadalmi igazságtalanság rettenetes kalodája... Lázadó, forró pesszimizmus ez, nincs benne semmi rezignáció: éppen ez adja nagy, humánus értékét.”

Érzések és gondolatok gyűjteménye, amelyről a szerző egy helyütt úgy nyilatkozott, hogy talán a közönség jelentős hányada a folyamatos reflexiók miatt nem is fogja érdekes könyvnek tartani. Füst Milán tévedett. *Naplója* nemcsak kimeríthetetlen gazdagságú irodalmi alkotás, de lebilincselő olvasmány is.

VIRÁG ÁGNES